

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וארא, תשע"ו
מספר 1152בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"לא נכון לעשות כן"

נתן אביעזר

קיימים שני נושאים מרכזיים בתורה – המצוות וההיסטוריה. כאן נדון בנושא השני – ההיסטוריה של עם ישראל. מבחינת התורה, האירוע ההיסטורי החשוב ביותר בתולדות עם ישראל הוא יציאת מצרים. לנושא זה הוקדשו ארבע פרשות שלמות בתורה: שמות, וארא, בא ובשלח. יתר על כן, ישנן כמה וכמה מצוות שטעמן, שנאמר במפורש בתורה, הוא זכר ליציאת מצרים. מצוות אלו כוללות שבת (דב' ה: טז), שלוש הרגלים (ויק' כג ועוד), פדיון הבן (שמ' יג: יד), תפילין (שמ' יג: טז), ועוד. בנוסף על מועדים אלה קיים חג שמוקדש כל כולו לנושא יציאת מצרים, והוא חג הפסח. במהלך ליל הסדר חייבים כל אחד ואחת לספר ביציאת מצרים באריכות לכל פרטיה ודקדוקיה ("וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעָבוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מֵמִצְרָיִם", שמ' יג: ח), ואנו מקיימים מצווה זו על-ידי אמירת ההגדה של פסח.

התמונה ביותר במצוות סיפור יציאת מצרים הוא עצם קיומה. אנו יושבים שעות ארוכות ומדברים על יציאת מצרים, תופעה שאין לה אח ורע בחגים אחרים. תמיהה זו מתעצמת כאשר משווים את יציאת מצרים למתן תורה. האם מתן תורה לא היה אירוע בעל חשיבות? האם לא מן הראוי להאריך בתיאור האירוע הזה? אולם מעולם לא הועלתה הצעה שנשב שעות ארוכות בליל שבועות, זמן מתן תורתנו, ונספר בין הקידוש לארוחה על מתן תורה.

מה חשיבותה המיוחדת של יציאת מצרים בהשוואה לכל האירועים החשובים האחרים שהתרחשו בהיסטוריה של עם ישראל? מדוע קבעה התורה שדווקא יציאת מצרים היא שאמורה להיות האירוע המרכזי בזיכרון הקולקטיבי של עם ישראל עד ימינו אלה? התשובה לשאלה זו נמצאת בהגדה של פסח. ההגדה אינה מדריך לעורך הסדר בלבד, אלא היא הספר המרכזי המסביר לנו את חשיבותה של יציאת מצרים בתולדות עם ישראל.

משפט המפתח בהגדה הוא: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". מה משמעותו של משפט זה? הרי אני, נתן אביעזר, לא יצאתי ממצרים! יצאתי מארצות הברית כדי לעלות לארץ ישראל, ומעולם לא דרכה כף רגלי על אדמת מצרים. מדוע ההגדה דורשת ממני להגיד כל שנה דבר שאינו אמת? על-מנת להבין עניין זה, עלינו לקרוא אמרה מרכזית בהגדה: "רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה, ומרור".

המצווה העיקרית בחג הפסח היא הקרבת קרבן הפסח ואכילתו. למצוות קרבן הפסח קיימות שתי גרסאות המכונות "פסח מצרים" ו"פסח דורות". ההבדל ביניהן הוא שבפסח מצרים, בנוסף להקרבת השה ואכילת בשרו, חייבים היו למרוח את דם השה על המשקוף ועל המזוזות, דרישה שחלה, כמובן, רק בחג הפסח הראשון, במועד יציאת מצרים. הסיבה למריחת הדם על המזוזות מפורטת בתורה (שמ' יב: כב-כז):

וּלְקַחְתֶּם אֶגְדָּת אֲזוּב וּטְבַלְתֶּם בָּדָם אֲשֶׁר־בַּסֶּף וְהִנַּעְתֶּם אֶל־הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסֶּף ... וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּשְׁקוֹף וְעַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וּפָסַח ה' עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יָתֵן

* פרופ' נתן אביעזר הוא פרופסור לפיזיקה, ומחבר הספרים: "בראשית ברא" ו"אמונה בעידן המדע".

הַמְשָׁחִית לְבָא אֶל־בְּתֵיכֶם לְנֶגֶף ... אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בְּתֵי כְּנִי־שְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בְּתֵינִי הִצִּיל.

פסוקים אלו מתארים מציאות תמוהה ביותר. וכי הקב"ה אינו יודע, כביכול, באיזה בית גר ישראלי ובאיזה בית גר מצרי? האם משום כך חל ציווי על כל משפחה ישראלית לשחוט את קרבן הפסח ולמרוח את הדם על פתח הבית, על-מנת "לעזור" לקב"ה בזיהוי הגרים שם? הנחה זו אבסורדית לחלוטין, כמובן. ברור שמריחת הדם לא נועדה לספק אינפורמציה לקב"ה או לשליחו. לכן, מדוע דרש הקב"ה מעם ישראל לעשות זאת, ובאיזה אופן המעשה קשור ליציאת מצרים?

כדי לענות על שאלה זו עלינו לחזור לתחילת הסיפור. במפגש הראשון בין משה לפרעה התבקש פרעה לשחרר את עם ישראל למשך שלושה ימים, כדי ללכת למדבר להקריב קרבנות לקב"ה. כתוצאה מסירובו של פרעה לבקשה זו באו על מצרים המכות: דם, צפרדע, כינים וערוב. לאחר ארבע מכות קשות אלו, הבין פרעה שעליו לפעול. הוא קרא למשה ואהרן ושאל אותם מה היא בעצם בקשתם. משה ואהרן חזרו על בקשתם הראשונה, ודרשו ללכת למדבר כדי לעבוד שם את ה' במשך שלושה ימים. על כך השיבם פרעה: "לִכְּוֹ זָבְחוֹ לֹא־לְהִיכֶם בְּאֶרֶץ (דהיינו, במצרים)" (ח:כא). אולם משה דחה את הצעתו הנדיבה של פרעה, באמרו: "לֹא נִכּוֹן לַעֲשׂוֹת כִּן פִּי תוֹעֵבֹת (אליל) מִצְרַיִם נִזְבַּח לְה' אֶל־לְהִינִי הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֵבֹת (אליל) מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלוּנוּ" (ח:כב-כג).

תשובת משה נשמעת כאילו נאמרה מתוך פחד, מתוך מעמד נחות של עבד. אין זאת אומרת שמשה חש עצמו כעבד, אלא שהוא ייצג את העם החרד. באותו זמן פחדו בני ישראל מפני הצפוי להם אם יעבדו את ה' בפרהסיה בתוך גבולות ארץ מצרים. הקב"ה ציווה למשה לבקש מפרעה לאפשר לבני ישראל לעבוד אותו במדבר בגלל חששם שהמצרים יהרגו אותם – "יסקלונו". ואילו במדבר, במקום מרוחק, לא יוכלו המצרים לראותם, וכך יוכלו לעבוד את הקב"ה כרצונם. אחרי עשר המכות, שבאמצעותן השפיל הקב"ה את מצרים לעיני בני ישראל, רצה הקב"ה כביכול לדעת האם בני ישראל חוששים עדיין לעבדו בפרהסיה, לעיני המצרים. לכן ציווה עליהם לשחוט את השה, שהוא אליל מצרים, ולמרוח את הדם על המשקוף ועל המזוזות, מקום שכל המצרים יראו את המעשה. במילים אחרות, בני ישראל מצווים לעבוד את ה' בגלוי, בלי פחד ובלי מורא, כבני חורין!

חשיבות ביצוע המעשה הזה "לעיניהם" של המצרים הייתה בדרישה מבני ישראל להפגין עכשיו, אחרי עשר המכות, מנטליות של בני חורין. הם היו חייבים להראות שעכשיו הם מוכנים למרוח את דם אלוהי מצרים על פתח בתיהם "לעיניהם". ואכן, בני ישראל המרגישים כבני חורין ראויים להינצל, ולהיות הגרעין של העם החופשי שזה עתה נוצר.

כעת נבין את משמעותה העמוקה של יציאת מצרים. במועד אירוע זה נוצר עם חדש המוכן ללכת אחרי הקב"ה, לשמור את מצוותיו ולעבדו כבני חורין. זו גם משמעותה של ההכרזה בהגדה, שלפיה כל אחד חייב לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. הננו בני אותו העם אשר נוצר במועד יציאת מצרים. לכן אנו חייבים לראות את עצמנו כעם חופשי שאינו מפחד מהמצרים או מגויים אחרים. במובן זה, באופן רוחני, גם אנחנו נמנים בין יוצאי מצרים, ומתוך כך אנו מהווים עוד חוליה בשרשרת המפוארת של עם ישראל שנוצר ביציאת מצרים.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
 כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף